

УДК: 737:001.32](477)“189/193”

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/fhi.2025.26.4987>

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ НУМІЗМАТИЧНИХ ОСЕРЕДКІВ НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ (кін. XIX – пер. третини XX ст.)

Наталія ТУРМИС

Львівський національний університет імені Івана Франка
катедра світової історії модерного часу
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: nataliya.turmys@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5085-7537

У статті висвітлюється широкий спектр питань пов'язаних з розвитком нумізматики на теренах України наприкінці XIX – у першій третині XX ст. Проаналізовано процес формування нумізматичних колекцій, етапи становлення нумізматики як наукової дисципліни й розкрито внесок В. Антоновича, Р. Шерцля, І. Ступницького, В. Юргевича, Ю. Сецінського, М. Біляшівського, Д. Багалія, В. Данилевича, В. Ляскоронського, В. Шугаївського в окреслення кола дослідницьких проблем та методологію досліджень. Особливу увагу приділено ролі університетських мюнцкабінетів, де здійснювалися наукові студії, а також впливу культурно-просвітницького руху на створення громадських музеїв і популяризацію нумізматики. Охарактеризовано вплив Першої світової війни та Національної революції 1917–1921 рр. на стан музейних зібрань і нумізматичних досліджень. Проаналізовано зміну в підходах до нумізматичних студій у міжвоєнний період, що проявилось у виразному зміщенні центру наукових досліджень з університетських осередків до музейних установ. У радянській Україні це було зумовлено демонтажем більшовицьким режимом класичної університетської системи, а в Західній Україні – відсутністю відповідних фахівців у Львівському та Чернівецькому університетах. У дослідженні також зацентровано увагу на актуальності збереження нумізматичних колекцій як важливої складової історичної пам'яті.

Ключові слова: осередок, монета, скарб, нумізMATИКА, колекціонування, грошовий обіг, фонд, збірка, університет, мюнцкабінет, музей, нумізматичне товариство.

Від 2014 р. з України викрадено мільйони музейних предметів, серед яких – унікальні нумізматичні експонати, які російська влада вивезла з окупованих територій до Інституту археології РАН та Державного Ермітажу Російської Федерації. Сто років тому нумізматичні колекції України переживали такі ж непрості часи, позаяк низка з них зазнали евакуації-реевакуації, були пограбовані, назавжди зникли чи тимчасово втратили паспортизацію та наукову цінність, що негативно вплинуло і на нумізматичні студії. Тож сьогодні, як ніколи актуально фокусуватися на нашій матеріально-культурній спадщині й в різний спосіб долучатися до збереження нумізматичних пам'яток та надбань української нумізматики.

Кінець XIX – початок XX ст. суттєвих змін у розвиток колекціонування та нумізматики на терени України не приніс. Як і раніше наукові нумізматичні дослідження активно провадилися в мюнцкабінетах, де зосереджувалися найцінніші колекції. Головним тогочасним нумізматичним осередком України був мюнцкабінет Київського університету Св. Володимира, який від 1852 р. отримав статус самостійної навчальної лабораторії вузу¹. Упродовж 1872–1906/7 рр. мюнцкабінет очолював знаний історик та нумізMATИК Володимир Антонович (1830–1908 рр.), який приклав багато зусиль до збільшення та упорядкування колекції. Налагодивши добру співпрацю з колекціонерами, європейськими аукціонами та бердичівськими мініяйлами, він подвоїв зібрання до 60 тис. екземплярів². Чисельне збільшення фондів вимагало упорядкування, що Володимир Боніфатійович успішно зробив, уклавши три ґрунтовні інвентарні книги.

В. Антонович багато доклався не лише до формування мюнцкабінету, а й до фокусування низки дослідницьких проблем. Саме він вперше атрибутував монети Володимира Ольгердовича³ та уклав регіональні археологічні карти Київської⁴ та Волинської⁵ губерній з зазначенням місцезнаходження нумізматичних пам'яток. Такий підхід цілком відповідав загальноєвропейській нумізматичній практиці,

¹ Владимир Антонович, “Нумизматический кабинет”, *Записки об учебных и учебно-вспомогательных учреждениях Университета св. Владимира*, (Київ: [б. и.], 1884: 58–59.

² Борис Гарбуз, “НумізMATИЧНА колекція Національного музею історії України”, *Вісник національного банку України*, No.3, 1996: 87.

³ Владимир Антонович, “О новонайденных серебряных монетах с именем Владимира”, *Труды III Археологического съезда*, Т. II, 1878: 151–157.

⁴ Владимир Антонович, *Археологическая карта Киевской губернии*. (Москва: тип. Волчанова, 1895), 20.

⁵ Владимир Антонович, “Археологическая карта Волынской губернии”, *Труды XI Археологического съезда*, Т. I, 1901: 1–133.

коли поряд з класичною нумізматиною (*die Münzkunde*), що вивчала вагу, пробу, легенди, тип монети та іконографію зображень зароджується нумізMATика як історична дисципліна, що вивчає рух грошей у процесі товарообігу, при наданні послуг, здійсненні платежів чи накопиченні капіталу (*die Geldgeschichte*). Нове визначення об'єкта та предмета нумізMATики породило і нові методи роботи – вже не стільки з самою монетою, як з знахідками скарбів. На перший план виходять дослідження, які через аналіз скарбового матеріалу вивчають грошовий обіг певних регіонів. Оскільки дослідження проблем грошового обігу можливе лише за умови більш-менш повного опису монетних знахідок у поєднанні з даними їх топографування, то для цього етапу розвитку нумізMATики характерним є укладання топографічних карт скарбів.

У 1873 р при Київській духовній академії заснували Церковно-археологічний музей, в якому першим і єдиним зберігачем фондів був Микола Петров (1840–1921 рр.). На початковому етапі існування нумізMATичної колекції М. Петров часто звертався по допомогу до колег-нумізMATів, зокрема до Володимира Антоновича та Миколи Чернева⁶. Згодом Микола Іванович набув досвіду в систематизації монет і завдяки його фаховості та старанням мюнцкабінет Київської духовної академії на 1895 р. налічував уже 16836 екз.⁷, левову частку з яких складав дарунок (7343 монети) колекціонера Миколи Леопардова (1820–1895 рр.)⁸.

Ще одним важливим центром нумізMATичних студій в Україні був Харківський університет. На 1859 р. нумізMATична збірка, початок якій в 1806 р. поклав Северин Потоцький, налічувала 21578 екземплярів, однак була погано систематизована та впорядкована⁹. Ситуація змінилася шойно в 1886 р., коли хранителем фондів мюнцкабінету став фахівець класичних мов та античної нумізMATики Річард Шерцль (1850–1917 рр.)¹⁰. Проаналізувавши каталоги та монети колекції він дійшов висновку, що попередній хранитель фондів та укладач першого каталогу Олександр Зернін (1821–1866 рр.) припустився безлічі помилок. Загалом Річард Іванович визначив як низькопробні, та такі, що не мають наукової цінності, і вилучив з колекції понад 6 тис. монет¹¹. Одночасно вчений відслідковував у колекціонерів та скуповував рідкісні екземпляри, тим самим поповнюючи фонди мюнцкабінету, які на 1 січня 1917 р. нараховували 18370 монет¹². Аналізуючи й описуючи колекцію, Р. Шерцль підготував та в 1893 р. захистив дисертацію “Римська монетна справа”¹³ та протягом 1910–1912 рр. опублікував “Опис монет і медалей, що зберігаються в нумізMATичному кабінеті Харківського університету”¹⁴. Більше 20-ти років вчений читав, однойменний з темою дисертації, навчальний курс¹⁵.

Упродовж 1903–1907 рр. у Харківському університеті приват-доцентом працював учень В. Антоновича Василь Данилевич (1872–1936 рр.), який зробив вагомий внесок у методологію нумізMATичних досліджень: “Навряд чи необхідно доводити, що археологічні та нумізMATичні матеріали мають надзвичайне значення в системі історичних наук”¹⁶. Окрім того, вчений уклав топографічні карти нумізMATичних пам'яток Київської¹⁷, Харківської¹⁸ та Катеринославської губерній¹⁹. З 1903 р.

⁶ Зінаїда Зразюк, “З історії нумізMATичної колекції Церковно-археологічного музею при Київській духовній академії”, *Український нумізMATичний щорічник*, Вип. 1, 2017: 135–136.

⁷ Николай Петров, *Указатель Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии*. (Киев: тип. Ун-та Св. Владимира, 1897), 171–197, 281–291.

⁸ Ольга Друг, “Київський колекціонер Микола Леопардов (1820–1895 рр.)”, *НумізMATика і фалеристика*, No. 1, 2005, доступ отримано 21.06.2025 р., https://chtyvo.org.ua/authors/Druh_Olha/Kyivskyi_kolektsioner_Mykola_Leopardov_1820_1895/

⁹ Олександр Ковріжних, “О. П. Зернін і мінц-кабінет Харківського імператорського університету в 1849–1864 рр.”, *Краєзнавство*, No. 1–4, 2006: 128–130; Його ж, *НумізMATична наука в Харківському університеті (XIX – поч. XX ст.)*, Дис. на здоб. вчен. ступ. канд істор. наук: 07.00.06, (Дніпропетровськ, 2012), 78.

¹⁰ Дмитрий Багалея, “Минц-кабинет”, *Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам)*, Т. 3, 1898: 437–447; Ковріжних, *НумізMATична наука в Харківському університеті (XIX – поч. XX ст.)*, 130.

¹¹ Річард Шерцль, “Нумизматический кабинет”, *Ученые общества и учебно-вспомогательные учреждения Харьковского университета (1805–1905 гг.)*, 1911, 74.

¹² Ковріжних, *НумізMATична наука в Харківському університеті (XIX – поч. XX ст.)*, 139.

¹³ Річард Шерцль, *Римское монетное дело*, (Харьков: тип. Адольф Дарре 1893), 210.

¹⁴ Річард Шерцль, *Описание медалей и монет, хранившихся в нумизматическом кабинете имп. Харьковского университета*, (Харьков: тип. Адольф Дарре, 1910–1912), 1044+174.

¹⁵ Ковріжних, *НумізMATична наука в Харківському університеті (XIX – поч. XX ст.)*, 143–144.

¹⁶ Василий Данилевич, *Материалы к нумизматической библиографии*, (Харьков: Печатное дело, 1905), 2.

¹⁷ Василий Данилевич, “Монетные клады Киевской губернии до первой четверти XV вв.”, *Труды IX Археологического съезда*, Т. I, 1895: 260–264.

¹⁸ Василий Данилевич, “Карта монетных кладов и находок единичных монет Харьковской губернии”, *Труды XII Археологического съезда*, Т. I, 1905: 374–410.

¹⁹ Василий Данилевич, “Монетные клады Екатеринославской губернии” *Сборник статей Екатеринославского научного общества по изучению края. Екатеринослав*, 1905: 302–313.

В. Данилевич читав курс “Значення нумізматики у вивченні історії”, що ще більше посилювало роль нумізматики в підготовці студентів юридичного та історико-філологічного факультетів Харківського університету²⁰.

В основу мюнцкабінету Новоросійського університету, що був сформований в 1865 р., покладено колекцію монет та медалей Рішельєвського ліцею, яка налічувала 1726 екз. (1004 монети). Основну роботу з упорядкування колекції здійснив Владислав Юргевич (1818–1898 рр.), який в процесі роботи впритул наблизився до розуміння передумов і причин емісії генуезько-кримських монет²¹. На 1 січня 1889 р. фонди мюнцкабінету налічували вже 4118 екз., з них 2988 монет²².

У Ніжині, в Історико-філологічному інституті князя Безбородька знаходилась нумізматична колекція, започаткована ще в 20-х рр. XIX ст., яка на 1897 р. налічувала 5610 нумізматичних предметів, серед яких була добра добірка (1/5 колекції мюнцкабінету) давньогрецьких і давньоримських монет²³ та 2 срібляники з Ніжинського скарбу²⁴. Власне на підставі аналізу римських монет колекції ще один учень В. Антоновича Василь Ляскоронський (1860–1928 рр.), який з 1909 р. працював екстраординарним професором кафедри російської історії, підготував розвідку про поширення римської монети на території України²⁵.

У південно-західній Україні найбільшими нумізматичними академічними осередками були університети Львова та Чернівців. У відновленому імператором Йосифом II Львівському університеті, в 1784 р. відкрили першу на теренах України кафедру дипломатики, геральдики та нумізматики, яку очолював учень засновника наукової нумізматики Йосифа Іларія Еккеля (1737–1798 рр.) професор Готфрід Уліх (1743–1794 рр.). Вчений ще до приїзду на нове місце праці підготував і опублікував ґрунтовні програми курсів, а вже у Львові перший в Україні та Східній Європі підручник з нумізматики (1785 р.), що складався з двох частин: у першій – автор визначив предмет та завдання нумізматики, а також відповідно до хронологічних і географічних підходів охарактеризував принципи систематизації монет, друга частина була присвячена проблемам античної нумізматики²⁶. У процесі викладання вчений використовував університетське зібрання монет, започатковане ще в 1785 р., яке є найстарішою академічною нумізматичною колекцією України. На 1795 р. зібрання налічувало 7125 одиниць зберігання²⁷. У 60-х рр. XIX ст. колекція отримала статус мюнцкабінету та була систематизована Аврелієм Урбанським (1844–1901 рр.), який консультувався з відомим українським нумізмом, єпископом Іваном Ступницьким (1816–1890 рр.) та доктором Євсевієм Черкавським (1822–1896 рр.). Щоправда наприкінці XIX ст. зібрання поповнювалось дуже повільно, тож на 1893 р. колекція нараховувала лиш 10983 монети²⁸. Як зазначає Світлана Муравська: “Фінансування університетських кабінетів та музеїв у Австро-Угорській імперії здійснювалося за принципом звернення до Міністерства віросповідань і освіти та регіональних намісництв. На навчальні потреби кожного року виділялася фіксована сума (“звичайна дотація”), яка могла збільшуватися за рахунок виділення коштів для

²⁰ Олександр Ковріжних, “Харківський період наукової діяльності нумізмата В. Ю. Данилевича”, *Слобожанське культурне надбання: збірник статей молодих учених*, Вип. 1, 2008, 209–216; Ірина Хромова, “Нумізматики у закладах вищої освіти України: дослідження історії становлення навчальної дисципліни”, *Історіографічні дослідження в Україні*, Вип. 30, 2019: 368.

²¹ Владислав Юргевич, “О монетах генуезских, находимых в России”, *Записки Одесского общества истории и древностей* VIII, 1872: 147–160.

²² Алексей Маркевич, *Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета: историческая записка экстра-орд. профессора А. И. Маркевича. Академические списки*, (Одесса: Экономическая типография, 1890, 613–614.

²³ Раїса Яушева-Омельянчик, “Доля і трагедія Ніжинського мюнцкабінету”, *Література та культура Полісся*, Вип. 8, 1997: 107–111.

²⁴ Олександр Самойленко, “Корпус античних монет у нумізматичній колекції Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині на початку XX ст.”, *Ніжинська старовина*, Вип. 15, 2013: 92–95.

²⁵ Катерина Мельник-Антонович, “Василь Григорович Ляскоронський (Некролог)”, *Записки історико-філологічного відділу Української академії наук*, Кн. XXIV, 1929: 367–387; Василій Ляскоронський, “Римская монета в пределах Южной Руси как исторический источник для древнейшего периода русской истории”, *Известия Историко-филологического института князя Безбородько в Нежине*, Т. XXXIII, 1920: 3–16.

²⁶ Роман Шуст, Олександр Целуйко, “Допоміжні / спеціальні історичні дисципліни у Львівському університеті: історіографія питання та перспективи подальшого дослідження”, *Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету): колективна монографія*, (Львів: ПАІС, 2015), 142–143.

²⁷ Роман Шуст, “Нумізматична наука у Львівському університеті (кінець XVIII – XIX ст.)”, *Львів: місто– суспільство– культура. Збірник наукових праць. Вісник Львівського університету. Серія історична. Спеціальний випуск*, Т. 3, 1999: 249–257; Його ж, “Львів нумізматичний: історичні нариси”, *Львівські нумізматичні записки*, №1, 2004: 34–39.

²⁸ Олександр Целуйко, “До історії створення і діяльності Музею / Кабінету допоміжних історичних дисциплін у Львівському університеті”, *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*, Вип. 17, 2016: 219–220.

вирішення конкретного завдання (“надзвичайна дотація”). Звернення з проханням виділення додаткових коштів підкріплювалися висновками поважних професорів, котрі мали слугувати аргументом для позитивного вирішення владою вказаної проблеми”²⁹. Тож відсутність на межі XIX–XX ст. у середовищі науково-викладацького складу Львівського університету нумізматів, які б уболівали за долю колекції, не сприяла поповненню фондів мюнцкабінету, тому на 1910 р. колекція збільшилася всього на 195 екземпляри³⁰.

Нумізматична колекція Чернівецького університету почала формуватися у перших числах 1877 р., коли до фондів університетської бібліотеки було передано зібрання з 3233 монет та медалей, що до того знаходилось у Буковинській крайовій колегії. На початках колекцією опікувалися професори Вейт Грабер (1844–1892 рр.) та Алоїз Гольбахер (1837–1924 рр.). Згодом для ознайомлення студентів з методами та прийомами нумізматичних досліджень при університеті був створений мюнцкабінет, який очолив професор всесвітньої історії, член-кореспондент Віденського нумізматичного товариства Йоган Лозерт (1846–1936 рр.)³¹. Він же в 1890–1891 рр. упорядкував нумізматичне зібрання, яке на той момент нараховувало 3589 монет³². На відміну від нумізматичної колекції Львівського університету, збірка мюнцкабінету Чернівецького університету активно поповнювалася за рахунок купівлі в приватних осіб монет/збірок та знахідок археологічних експедицій, тож станом на 21 травня 1900 р. зібрання налічувало вже 5102 екземпляри³³. Нумізматична збірка Чернівецького університету прислужилася науці, коли професор Раймунд Фрідріх Кайндль (1866–1930 рр.), що був великим сподвижником фіксації предметів старовини, використав її фонди при написанні “Історії Буковини”³⁴.

Важливу роль у популяризації монети, як історичного джерела, наприкінці XIX – на початку XX ст. відіграли громадські музеї, ініціаторами творення яких виступали наукові, культурно-освітні, церковні товариства та приватні колекціонери, що передавали власні збірки на потреби громади. Музейні нумізматичні колекції збільшувалися, піддавались каталогізації та залучались до наукового обігу лише тоді, коли ними опікувалися одержимі наукою та музейництвом співробітники. Такі колекції ставали, напевно, унікальними зібраннями.

Однією з перших нумізматичних збірок Галичини, сформованої за ініціативи громади, була нумізматична колекція “Народного Дому”, яка утворилася та поповнювалася за рахунок пожертв українців Галичини. Перші монети були передані у фонд музею в 1851 р., у 1908 р. колекція налічувала 1120 монет та медалей³⁵. У 1869 р. І. Ступницький, спираючись на досвід впорядкування мюнцкабінету Львівського університету, уклав перший каталог колекції. Окрім того, І. Ступницький атрибутував³⁶ та вперше класифікував галицько-руські монети, опираючись, у тому числі, і на екземпляри колекції³⁷.

На Поділлі такою добре укомплектованою громадською збіркою була колекція Кам’янець-Подільського “Музею старожитностей”, започаткована в 1890 р. стараннями “Подільського єпархіального Історико-статистичного комітету”. Незмінний до 1922 р. директор музею Юхим Сіцінський (1859–1937 рр.) уклав повні описи музейних колекцій, де зафіксував, що нумізматичне зібрання станом на 1909 р. налічувало 2968 екз.³⁸ Окрім того, Ю. Сіцінський, перебуваючи в тісному науковому контакті з В. Антоновичем, надихнувся його прикладом топографування, і в 1901 р. уклав археологічну карту Подільської губернії з позначенням нумізматичних знахідок³⁹.

²⁹ Світлана Муравська, *Музейні заклади у системі вищої освіти Західної України на тлі світових тенденцій*, (Львів: Компанія “Манускрипт”, 2018), 70.

³⁰ Целуйко, “До історії створення і діяльності Музею...”: 220.

³¹ Сергій Пивоваров, *Нумізматичні пам’ятки України*, (Чернівці: Зелена Буковина, 2002), 13.

³² Дмитро Танащук, “Стан колекціонування та музейної справи на Буковині у другій половині XIX – на початку XX ст.”, *Питання історії України: Збірник наукових статей*, Т. 2, 1998: 202.

³³ К. К. *Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes*, (Czernowitz: Bukowinaer Vereinsdruckerei, 1900), 101; Дмитро Танащук, “Колекції та музеї Північної Буковини у другій половині XIX – на початку XX ст.”, *Музейний щорічник*, 2002: 13.

³⁴ Raimund Kaindl, *Kurze Landeskunde der Bukowina*, (Czernowitz: Pardini, 1895), 52; Пивоваров, *Нумізматичні пам’ятки України*, 17.

³⁵ Роман Шуст, “Нумізматичні зацікавлення у Львові (кінець XVIII– початок XX ст.)”, *Львів: місто, суспільство, культура. Студії з історії Львова*, 2002: 199.

³⁶ Iwan Stupnicki, “Nowo znalezione stare pieniadze w Galicji”, *Biblioteka Warszawska*, No.3, 1850: 561–563.

³⁷ Iwan Stupnicki, *O monetach halicko-russkich*, (Lwów: Drukarnja Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1865), 112.

³⁸ Юлія Гайдук, Тетяна Скибіцька, “Розвиток музейної справи на Поділлі: загальний огляд (кінець XIX – перша чверть XX ст.)”, *Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність: зб. наук. пр. за підсумками всеукр. наук.- практич. конф., м. Кам’янець-Подільський, 15 травня 2015 р.*, (Кам’янець-Подільський: Медобори, 2006), 16.

³⁹ Ефим Сецинский, “Археологическая карта Подольской губернии”, *Труды XI Археологического съезда*, Т. I, 1901: 197–354.

У 1893 р. з ініціативи Загального археологічного товариства та голови “Цісарсько-королівської Центральної комісії із збереження та вивчення пам’яток історії мистецтва” (інституції, що відала облік археологічних та нумізматичних знахідок Австро-Угорщини) Карла Ромштофера (1854–1916 рр.) відновили “Буковинський крайовий музей”⁴⁰. Його нумізматична збірка за даними на 1893 р. нараховувала бл. 400 предметів⁴¹.

У 1899 р. з ініціативи “Київського товариства аматорів та старожитностей і мистецтв” було засновано “Художньо-промисловий і науковий музей”, нумізматична колекція якого завдяки сподвижництву директора Миколи Біляшівського (1867–1926 рр.) та завідувача відділу нумізматики Карла Болсуновського (1838–1924 рр.), могла похвалитися унікальними збірками та екземплярами⁴². Фаховий підхід до формування колекції, що був зумовлений щирим зацікавленням М. Біляшівського нумізматиною, яке сформувався ще в студентські роки під керівництвом В. Антоновича, спонукав приватних колекціонерів дарувати музею свої збірки. Так у 1903 р. це зробив Сава Бодилевський (р.н.н.–1906 р.), який пожертвував 1384 монети, серед яких златник та три срібляники; в 1904 р. дружина колекціонера М. Суріна передала музею 1291 предмет; колекціонер М. Захаревич-Захарієвський тричі (1904 рр., 1909 р. та 1913 р.) обдаровував музей; а меценат Б. Ханенко (1849–1917 рр.) неодноразово впродовж 1903–1915 рр. робив пожертви. Загалом на 1915 р. нумізматична збірка нараховувала 11573 монети, що були системно описані М. Біляшівським у “Каталозі нумізматичного зібрання київського Міського музею”⁴³.

Від початку ХХ ст. краєзнавчі музеї, в яких формувалися нумізматичні колекції, почали масово з’являтися в українських містах та містечках: у 1900 р. “Товариство дослідників Волині” на базі Житомирської міської бібліотеки заснувало “Музей Товариства дослідників Волині” (директор Яків Яроцький (1840–1915 рр.)) нумізматичну колекцію якого започаткувало зібрання віце-президента товариства Павла Тутковського (1858–1930 рр.); у 1902 р. з ініціативи Катеринославського наукового товариства постав громадський музей, в основу якого було покладено приватне зібрання старожитностей мецената, краєзнавця та археолога Олексія Поля (1832–1890 рр.) (директор Дмитро Яворницький (1855–1940 рр.))⁴⁴, у 1913 р. Товариство “Народна школа” ініціювало створення в Тернополі “Подільського міського музею”, в якому лише в експозиції перебувало 1300 монет⁴⁵.

Значний внесок у розвиток нумізматики Криму та Півдня України зробили Олександр Бертьє-Делагард (1842–1920 рр.) – від 1899 р. голова Одеського товариства історії і старожитностей, що зібрав унікальну колекцію античних та гірейських монет, які передав музею товариства, директор Херсонського історико-археологічного музею Віктор Гошкевич (1860–1938 рр.), який зібрав і в 1909 р. передав музею колекцію з монетних знахідок Херсонщини⁴⁶ та працівник Феодосійського музею старожитностей Отто Ретовський (1849–1925 рр.), який на основі власних зібрань вперше класифікував гірейські⁴⁷ та генуезько-кримські монети⁴⁸.

Поява наприкінці ХІХ ст. – на початку ХХ ст. громадських музеїв, у яких поступово формуються музейні колекції, що впорядковувалися, систематизувалися та залучалися до наукового обігу, дає підстави стверджувати, що в цей час музеї стали окремими осередками, в яких не лише відбувалося нагромадження джерельного матеріалу, а й проводилися нумізматичні дослідження.

⁴⁰ Музей було засновано в 1863 р.

⁴¹ Танащик, “Стан колекціонування та музейної справи на Буковині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.”: 204; Пивоваров, *Нумізматичні пам’ятки України*, 15.

⁴² Василь Ляскоронський, “Микола “Біляшівський як нумізмат””, *Записки історико-філологічного відділу Української академії наук*. Кн. ІХ, 1926: 33–37; Дмитро Багалій, “Записки про наукові праці Миколи Біляшівського”, *Записки історико-філологічного відділу Української академії наук*. Кн. ІХ, (1926): 1–10; Раїса Яшуєва-Омельянчик, “Микола Біляшівський як нумізмат (невідомі рукописи)”, *Wspólne dzieje, pieniądze (Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina)*, 1994: 174; Зінаїда Зразюк, “Київське нумізматичне товариство і міністр-кабінет університету св. Володимира у ХІХ – на початку ХХ ст.”, *Науковий вісник Ізмаїльського державного університету*. Серія: Історичні науки, No.50, 2020: 213.

⁴³ Яшуєва-Омельянчик, “Микола Біляшівський як нумізмат (невідомі рукописи)”: 173–176.

⁴⁴ До проблем формування культової колекції музею Д. І. Яворницького, доступ отримано 21.06.2025 р., https://www.museum.dp.ua/uk/cult_collection/

⁴⁵ Тернопільський обласний краєзнавчий музей. Штрихи до історії музею, доступ отримано 20.06.2025 р., <https://tokm.com.ua/novyny/shtryhy-do-istoriji-muzeju.html>

⁴⁶ Віктор Гошкевич, *Клады и древности Херсонской губернии*, (Херсон: тип. “Юга”, 1903), 176.

⁴⁷ Otto Retowski, “Die Münzen der Girei” *Труды Московского нумизматического общества*, 2(3), 1901: 241–308; *Ibidem*, 3 (1), 1903: 10–107; *Ibidem*, 3 (2), 1905: 187–328.

⁴⁸ Отто Ретовский, “Татаро-генуезские монеты”, *Известия Императорской археологической комиссии*, 18, 1906: 1–72.

Іншими науковими осередками, які стимулювали поступ нумізматики наприкінці XIX – на поч. XX ст., стали нумізматичні наукові товариства, в межах яких нумізмати мали змогу апробувати результати досліджень з подальшою їх публікацією. Наприкінці 70-х рр. XIX ст. професор В. Антонович виступив одним з ініціаторів творення Київського нумізматичного товариства, яке, щоправда, діяло без статуту. Як зазначає Зінаїда Зразюк: “Члени товариства збирались і обмінювались знахідками, поповнюючи власні зібрання, та час від часу дарували монети і медалі у колекцію музею. Крім того, в університетському мюнц-кабінеті була зібрана хороша колекція нумізматичної літератури, брак якої відчувався у нумізматичному гуртку на початку його створення”⁴⁹. Членами гуртка були відомі київські колекціонери – М. Леопардов, М. Чернів, С. Бодилевський, К. Болсуновський, та науковці, учні В. Антоновича – М. Біляшівський, В. Ляскоронський, В. Данилевич. Всі вони внесли чималу лепту в розвиток нумізматичних студій України. У лютому 1910 р. у Львові з ініціативи Пшемислава Жулавського (1854–1925 рр.) постав нумізматичний гурток, який також діяв без статуту⁵⁰. У цьому ж році один з членів гуртка, судовий експерт з нумізматики м. Львова Максиміліан Гольдштейн (1880–1942 рр.) брав участь у Міжнародному конгресі нумізматів та медальєристів у Брюсселі, на якому виголосив доповідь “Деяко про громадські колекції монет та медалей м. Львова”⁵¹.

Ні Київське нумізматичне товариство, ні Львівський нумізматичний гурток не мали своїх друкованих органів, тож нумізмати, що працювали в Україні для популяризації власних досліджень долучалися до роботи інших нумізматичних товариств – Австрійського / “Повідомлення...” та Віденського / “Нумізматичний журнал” та “Щорічник...” (Й. Лозерт, М. Гольдштейн), Московського / (К. Болсуновський, М. Леопардов, О. Ретовський), тощо.

Перша світова війна перервала налагоджену роботу нумізматів. У вирі війни загинуло багато колекцій через евакуації-реєвакуації та пограбування окупаційної адміністрації. Російська влада, побоюючись захоплення німцями Києва прийняла рішення евакуювати культурні цінності в глиб країни. Восени 1915 р. колекцію мюнцкабінету Київського університету, що на той момент налічувала 61798 екземплярів, вивезли до Саратова⁵². Оскільки евакуація проводилась поспіхом, частина монет при цьому була перемішана чи втратила опис. До Києва найбільша нумізматична колекція України повернулася наприкінці 1916 р.⁵³. Колекція “Художньо-промислового музею” у 1915–1917 рр. перебувала в Москві. Не була доступною для огляду та наукової роботи і нумізматична колекція, що налічувала близько 15 тис. екземплярів “Церковно-археологічного музею”, яка зберігалася у приміщенні Братського монастиря Києво-Печерської Лаври і, що найгірше, розкрадалася. Натомість нумізматичні збірки Галичини та Буковини не були евакуйовані австрійською владою, тож частину нумізматичних колекцій було вивезено вже російською окупаційною адміністрацією, зокрема до Санкт-Петербургу було вивезено колекцію Подільського музею Товариства “Народна школа” з Тернополя. Відповідно й наукові нумізматичні студії у цей час також призупинилися.

У період Української національної революції 1917–1921 рр. українська інтелігенція, усвідомлюючи трагізм буремного часу, багато робила для порятунку та збереження культурних цінностей. Реальним кроком на цьому шляху стало створення загальнонаціонального центру координації дій установ та організацій, спрямованих на охорону історико-культурних пам’яток. 12 травня 1917 р. відбулися організаційні збори, на яких обрали “Центральну Раду Центрального комітету охорони пам’яток старовини та мистецтва України”. До складу Комітету ввійшли Михайло Грушевський, Микола Василенко, Дмитро Дорошенко, Сергій Єфремов, Валентин Шугаєвський та Дмитро Яворницький, а очолив його Микола Біляшівський⁵⁴. Після прийняття III універсалу для порятунку та збереження історичних пам’яток 10 листопада 1917 р., “Центральний комітет охорони пам’яток старовини та мистецтва України” підготував відоzву “До громадян Української народної Республіки”, в якій закликав не допустити загибелі пам’яток історії культури, в тому числі предметів нумізматики⁵⁵.

⁴⁹ Зразюк, “Київське нумізматичне товариство і мюнц-кабінет...”: 212.

⁵⁰ Wojciech Wichnera, “Czy Konstanty Chyliński posiadał Kolekcję numizmatyczną?”, *Studia i materiały z Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej „Utraczone kolekcje numizmatyczne” 6–7 grudnia 2018 r.*, 2019: 92.

⁵¹ Таїсія Сидорчук, “Максиміліан Гольдштейн: останні роки життя колекціонера і музеєзнавця (за документами Державного архіву Львівської області)”, *Українська орієнталістика: спец. вип. з юдаїки. Київ: Науково-дослідний центр орієнталістики ім. О. Пріцака Нац. ун-ту “Києво-Могилянська академія”*, 2011: 355–374.

⁵² Зінаїда Зразюк, *Мюнц-кабінет Київського університету св. Володимира: становлення, діяльність та доля колекції (1834–1930-ті рр.)*. Дис. на здоб. канд. ступ. канд. істор. наук: 07.00.06, (Переяслав, 2021), 4.

⁵³ Гарбуз, “Нумізматична колекція Національного музею історії України”, *Вісник національного банку України*, No.3, (1996): 88; Зразюк, *Мюнц-кабінет Київського університету св. Володимира...*, 127.

⁵⁴ Руслана Маньковська, *Музейництво в Україні: питання теорії і практики (1917 р.–червень 1941 р.)*, Автореф. дис. канд. істор. наук: 07.00.08, (Київ, 1997), 7.

⁵⁵ Микола Біляшівський, *Наші національні скарби*, (Київ: Шлях, 1918), 15.

У часи Української держави гетьмана П. Скоропадського М. Біляшівський порушив перед урядом Федора Лизогуба питання про створення на базі Київського художньо-промислового і наукового музею “Національного музею історії України”⁵⁶. 15 липня 1918 р. він звернувся до міністра народної освіти М. Василенка з листом, в якому зазначав, що “...становище музею з матеріального боку стало критичним і може статися так, що музей прийдеться зачинити, а служачих розпустити, поза як вже біжучий місяць не буде чим платити. Важлива культурна робота, яку виконує музей як центральний для цілої України, а потім охорона тих цінностей, які він містить в собі і які, крім наукової і художньої вартості, мають ще і кілька мільйонів вартість, конче потребують не допустити цього...”⁵⁷. У відповідь Рада Міністрів вжила заходів, музей отримав статус Національного та півмільйонне фінансування⁵⁸.

Прихід до влади Директорії не змінив культурно-освітньої політики. На початку 1919 р., у нещодавно заснованому Кам’янець-Подільському університеті, було відкрито навчальний Кабінет мистецтв, основу нумізматичної колекції якого склали приватні колекції Казіміжа Пуласького (1746–1779 рр.) (2253 екземпляри), Миколи Митькова (1791–1849 рр.) (118 екземпляри) та ректора університету Івана Огієнка (1882–1972 рр.) (228 екземплярів). Упорядковувати колекцію (3274 монети) та очолити кабінет І. Огієнко запросив Ю. Сіцинського⁵⁹. Формування мюнцкабінету Кам’янець-Подільського університету було радше добрим винятком, коли українській владі вдалось запобігти вивезенню чи розграбуванню нумізматичних пам’яток, бо назагал на середину 1919 р. ситуація була критичною. Тож у серпні 1919 р. Міністерство освіти і мистецтв УНР через пресу звернулося до населення України з закликом докласти всіх зусиль для збереження культурної спадщини та засудило злочинні дії більшовиків. “Більшовики під гаслами боротьби “з буржуями” в дійсності грабують, нищать ці не звичайної наукової вартості національні скарби, які так необхідні для розвитку української науки і мистецтва. Більшовики добре знають, що такою руїною вони остаточно обкрадають не тільки матеріальне добро народу, а й духовне, знищивши всякі ознаки і показники минулої української культури і науки”⁶⁰. Однак, незважаючи на старання української інтелігенції у спробі захисту культурних цінностей від подальшого масового знищення і вивезення за кордон у роки Першої світової війни та Національної революції, Україна втратила величезну кількість пам’яток старовини та раритетів, у тому числі й нумізматичних збірок.

За більшовиків відбулася зміна наративів у культурно-освітній політиці України. У 1920–1921 рр. відбулася реорганізація Київського, Харківського, Одеського та Кам’янець-Подільського університетів. Перетворення університетів на Інститути народної освіти не передбачало функціонування в них науково-дослідних установ – музеїв чи кабінетів, то ж колекції мюнцкабінетів, у кращому випадку, передавали до місцевих музеїв, у гіршому – залишали без опіки.

Колекцією мюнцкабінету колишнього Київського університету до 1923 р. опікувався Павло Смірнов (1882–1947 рр.). Після його арешту протягом року найбільше нумізматичне зібрання України залишалося без нагляду, а ж допоки в 1924 р. не було передане “Археологічній комісії при Всеукраїнській академії наук”⁶¹. Колекція Харківського мюнцкабінету в 1920–1933 рр. перебувала в “Харківському археологічному музеї”. У цей час її фонди суттєво зменшилися, позаяк приблизно 8 тис. екземплярів передали Польщі за умовами Ризького договору (XI стаття якого передбачала повернення Польщі культурних цінностей, вивезених з її території починаючи з 1 січня 1772 р.)⁶². Натомість у передачі частини колекції мюнцкабінету Київського університету польській стороні було відмовлено⁶³. В 1924 р. колекцію мюнцкабінету Новоросійського університету було передано до “Одеського історико-археологічного музею”⁶⁴.

⁵⁶ Олексій Нестуля, “Охорона пам’яток України за Гетьманату (1918)”, *Український історичний журнал*, No.1, 1994: 110.

⁵⁷ Г. Слепенюк, “Музейна справа в Україні в період Української держави гетьмана П. Скоропадського”, *Питання історії України: Зб. наук. статей*. Т. 4, 2000, 417.

⁵⁸ Нестуля, “Охорона пам’яток України за Гетьманату, 1918”: 111.

⁵⁹ Вадим Гудима, Ігор Старенький, “Музей Кам’янець-Подільського в період Української революції 1917–1920 рр.”, *Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність*, (Кам’янець-Подільський: Медобори-2006, 2015), 25.

⁶⁰ Олексій Нестуля, *Біля витоків державної системи охорони пам’яток культури в Україні (Доба Центральної Ради, гетьманщини, Директорії)*, (Київ: Ін-т історії України НАНУ, 1994), 207.

⁶¹ Зразюк, “Мюнц-кабінет Київського університету св. Володимира”: 127–129.

⁶² Oleg Kalugin, Kyrylo Myzgin, “Zbiór numizmatyczny Uniwersytetu Charkowskiego: krótkie wprowadzenie do historii strat Utracone kolekcje numizmatyczne”, *Studia i materiały z Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej „Utracone kolekcje numizmatyczne” 6–7 grudnia 2018 r.*, 2019, 49, 53.

⁶³ Григорій Стариков, “Реституційні суперечки щодо фондів Кременецького ліцею”, *Археографічна комісія, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України*, Вип. 18, Т. 21, (Київ, 2013), 641–651; Сергій Кот, *Повернення та реституція культурних цінностей у культурному та політичному житті України (XX – поч. XXI ст.)*, (Київ: Інститут історії НАН України, 2020), 365.

Оскільки радянська влада вбачала в музеях засіб пропаганди й простір для агітації, то реорганізацією музеїв в УСРР займалися на найвищому рівні, а саме підрозділ Наркомату освіти – Укрголовнаука⁶⁵. Більшість музейних фондів після евакуацій-реєвакуацій потребували наукового опрацювання, Укрголовнаука ініціювала відкриття при великих музеях аспірантури, перетворивши їх на науково-дослідні установи.

Ще однією новацією більшовиків стала експропріація приватних мистецьких колекцій, які передавались до державних музеїв. Декретом РНК УСРР від 11 березня 1921 р. “Про купівлю для державних музеїв у приватних осіб музейних цінностей” приватне колекціонування заборонялось. На таких засадах виникла низка музеїв історико-краєзнавчого профілю, зокрема Чернігівський краєзнавчий музей, виник у 1922 р. на базі приватного Музею старожитностей В. Тарнавського-мол., колекція монет нараховувала понад 5 тис. екземплярів і знаходилася у відділі української старовини, якою опікувався Валентин Шугаєвський (1884–1966 рр.)⁶⁶. Ще будучи працівником Відділу нумізматики Ермітажу, він у 1911 р. опублікував статтю “Про наукове значення монетних знахідок”, у якій наголошував: “Багато сучасних колекціонерів не розуміють значення тих обставин, в яких знайдено скарб, або ж зовсім ним не цікавляться, перетворюючи свої колекції в різнорідну збірку монетних типів, що не дає науковій цінності нумізматиці пам’ятці”⁶⁷. У 1915 р. В. Шугаєвський уклав топографічну карту монетних знахідок Чернігівської губернії⁶⁸, що дозволило йому в 1918 р. вперше серед українських нумізматів проаналізувати грошовий обіг, на прикладі Лівобережжя⁶⁹. У 1924–1925 рр. наукові працівники й аспіранти Чернігівського музею брали активну участь у підготовці матеріалів до наукового збірника Академії наук “Чернігів, Чернігівщина і Північне Лівобережжя: огляд, розвідки і матеріали”. У рамках цього проекту з’явилася стаття В. Шугаєвського “До питання про грошовий обіг та монету на Лівобережній Україні в XVII в”, що була доповненням публікації 1918 р.⁷⁰. Неоціненним є внесок В. Шугаєвського і в облік нумізматики колекцій. В 1925 р. Укрголовнаука запланувала провести в травні 1926 р. музейний з’їзд. Організаційна комісія з’їзду замовила В. Шугаєвському доповідь на тему: “Нумізматики колекції в Україні й організація українського нумізматики музею”. Прагнучи відтворити дійсний стан справ, В. Шугаєвський терміново розробив форми повідомлень про нумізматику зібрання у державних музеях України. Тоді була зібрана унікальна інформація про склад колекцій, які внаслідок евакуацій-реєвакуації осіли в російських фондах. Звіти музеїв України, надіслані В. Шугаєвському, зберігаються в Державному архіві вищих органів влади⁷¹.

У 20-ті роки ХХ ст. Ніжин продовжував залишатися важливим центром нумізматики досліджень. Науковий центр Ніжина зосереджувався в Інституті народної освіти, Науковому товаристві краєзнавців, організованому в 1925 р. та Окружному історичному музеї ім. М. Гоголя, першим директором якого був нумізмат Іван Спаський (1904–1990 рр.), який протягом 1927–1930 рр. створив 9 відділів, серед них і нумізматику⁷². Комісія Наркомату народної освіти УСРР, яка перевіряла роботу музею в листопаді 1930 р. констатувала, що його експозиція “зі своїми винятково цінними експонатами є величезною історичною цінністю”⁷³.

У 1924 р. для координації розвитку нумізматики досліджень Археологічний комітет ВУАН ініціював створення “Музею нумізматики” в Всеукраїнському музейному містечку на території Лаври. Для цього вирішили, передану до ВУАН колекцію мюнцкабінету колишнього Київського університету,

⁶⁴ Владислав Берковський, “Джерела до історії Одеського історико-археологічного музею періоду 1920-х рр. в фондах ЦДАВО України”, *Вісник Одеського Історико-Краєзнавчого Музею*, Вип. 8, доступ отримано 22.06.2025 р., <https://history.odessa.ua/publication8/stat10.htm>

⁶⁵ *Історія Національної Академії наук України 1918–1933: Науково-довідковий апарат*, (Київ: НБУВ, 2002), 9.

⁶⁶ Раїса Яушева-Омельянчик, “Мінцкабінети України”, *Нумізматики і фалеристика*, No.3, 2001: 37.

⁶⁷ Валентин Шугаєвський, *О научном значении монетных находок*, (Санкт-Петербург: Тип. Капитал, 1911), 41.

⁶⁸ Валентин Шугаєвський, *Краткий обзор монетных находок Черниговской губернии*, (Чернигов: тип. Губ. земства, 1915), 8.

⁶⁹ Валентин Шугаєвський, *Монета и денежный счет в Левобережной Украине в XVII в.*, (Чернигов: Сіверянська думка, 1918), 47.

⁷⁰ Валентин Шугаєвський, “До питання про грошовий обіг та монету на Лівобережній Україні в XVII в.”, *Наше минуле*, No.1–2, 1919: 229–232.

⁷¹ Яушева-Омельянчик, “Мінцкабінети України”: 35.

⁷² Андрій Острянюк, “Ніжинська історична школа (до постановки проблеми)”, *Наукові записки. Збірник наукових праць молодих вчених та аспірантів*, Т. VII, 2001: 379.

⁷³ Наталія Турмис, “До питання про методи нумізматики досліджень Івана Спаського”, *Проблеми гуманітарних наук. Наукові записки ДДІТУ*, Вип. VIII, 2001: 196.

яка перебувала закритою в приміщеннях Інституту народної освіти, та об'єднати з нумізматичним зібранням Церковно-археологічного музею. Комісію з приймання фондів очолив професор кафедри мистецтвознавства Археологічного інституту та за сумісництвом керівник Нумізматичного відділу Лаврського музею В. Ляскоронський, що в 1922 р. переїхав до Києва. Оскільки Київський інститут народної освіти наполягав на вивезенні колекції з приміщень, а нового місця в Музейному містечку поки не знайшлося, то 8 грудня 1927 р. колекцію перевезли до приміщення ВУАН по вул. Короленка, 54⁷⁴. У 1927–1933 р. нумізматичною колекцією Лаврського музейного містечка опікувався В. Шугаєвський. У 1931 р. колекція мюнцкабінету колишнього Київського університету нарешті потрапила до Музейного містечка і була об'єднана з колекцією Церковно-археологічного музею. Валентин Андрійович з ентузіазмом взявся впорядковувати об'єднану колекцію, під час роботи над якою пробував відшукати інформацію, пов'язану зі знахідкою того чи іншого скарбу чи монети.

Кінець 20-х – початок 30-х рр. ХХ ст. – особливий етап у розвитку музеєзнавства та нумізматики України. Прикриваючись потребою фінансових ресурсів для проведення індустріалізації сталінське керівництво здійснило спробу організувати широкомасштабний експорт музейних цінностей⁷⁵. З фондів музеїв вилучалися цінні екземпляри, які здебільшого продавали на європейських аукціонах, а ті музейні працівники, які виступали проти такої реструктуризації, піддавалися репресіям. У 20-х рр. ХХ ст. під горно переслідувань попав Ю. Сіцинський, якого арештовували двічі: в 1921 р. його звинуватили в “контрреволюційній діяльності”, а в 1929 р. у тому, що він “належить до правих українсько-шовіністичних антирадянських кіл і серед своїх близьких займається критикою заходів радянської влади і здійснює антирадянську агітацію”⁷⁶. У 1932 р. в УСРР партійні комісії “перевіряли” діяльність музеїв, після чого закрили Ніжинський окружний музей, нумізматичну колекцію якого (бл. 6 тис. експонатів) згодом долучили до зібрання Відділу нумізматики Лаврського музейного містечка. У 1933 р. закрили вже Всеукраїнське музейне містечко, а керівника Відділу нумізматики В. Шугаєвського заарештували, звинувативши в фаховій некомпетентності. У 1933 р. зі звинуваченням в “буржуазному українському націоналізмі” був усунений з посади директор Дніпропетровського крайового історико-археологічного музею Д. Яворницький⁷⁷. У цьому ж році заарештували колишнього директора Ніжинського музею, а на той момент працівника Ермітажу, І. Спаського, якому інкримінували “постачання зброї з метою озброєння українських повстанських груп”⁷⁸. У 1934 р. І. Спаського засудили за статтею 58/7 “шкідництво” з терміном 5 років виправно-трудова таборів. Безглузді звинувачення в нефаховості та репресії створили прецедент, коли висока кваліфікація перестала бути основним критерієм відбору музейних та наукових кадрів, власне тому в відновлених у 1932–1933 рр. класичних університетах не вдалось поновити нумізматичні студії. Загалом репресії 1930-х рр. остаточно знищили ще жевріючі в УСРР наукові нумізматичні осередки, що на десятиліття загальмує не лише процес нагромадження та розширення джерельної бази нумізматики, а й розвиток її як наукової дисципліни.

Натомість 20–30-ті рр. ХХ ст. відзначається певним піднесенням інтересу до нумізматики в Галичині. Помітно на цьому тлі вирізнявся Львів, де успішно функціонували музеї, в яких знаходилися нумізматичні колекції, зокрема нумізматична колекція закладу Осолінських, яка в 1893 р. налічувала 17513 монет, а в 1937 р. охоплювала вже 21623 одиниці зберігання⁷⁹. Нумізматичні колекції Національного музею ім. короля Яна III та Національного музею на кінець 30-х рр. ХХ ст. становили понад 15 тис. монет⁸⁰ та 10 тис. медалей відповідно⁸¹. Колекція Національного музею, впорядкована хранителем музейних фондів Рудольфом Менкiцьким (1887–1942 рр.), стала предметом його наукових студій: у 1932 р. він опублікував працю “Львівський монетний двір у 1656–1657 рр.”⁸²413, у 1934 р., – “Польські гроші в давнину й сьогодні”⁸³.

⁷⁴ Зразюк, *Міну-кабінет Київського університету св. Володимира...*, 131.

⁷⁵ Олексій Нестуля, “Експорт музейних цінностей України в 1928–1929 рр.”, *Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей)*, Вип. 17, 2001: 15.

⁷⁶ Валерій Нестеренко, “Репресовані керівники Кам’янець-Подільського музею”, *Музейна справа на Поділлі: історія та сучасність*, (Кам’янець-Подільський: Медобори-2006, 2015), 26–27.

⁷⁷ *Довідник-путівник Музеї Дніпропетровської області*, (Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2006), 18.

⁷⁸ Турмис, “До питання про методи нумізматичних досліджень Івана Спаського”: 197.

⁷⁹ Шуст, “Нумізматичні зацікавлення у Львові (кінець XVIII– початок ХХ ст.)”: 193–194, 196.

⁸⁰ Наталія Турмис, “Нумізматична колекція Львівського історичного музею: історія, фонди, раритети”, *Історичні пам’ятки Галичини. Матеріали VIII Краєзнавчої конференції 3 травня 2023 р.*, 2023: 156.

⁸¹ Роман Шуст, “Львів нумізматичний: історичні нариси”, *Львівські нумізматичні записки*, No.2, 2005: 35.

⁸² Rudolf Mękicki, “Mennica lwowska w latach 1656–1657” *Studia Lwowskie*, 1932: 271–289.

⁸³ Rudolf Mękicki, *Pieniądz Polski Dawniej i Dziś*, (Lwów, 1934), 51 +4 tab.

У міжвоєнний період у Львівському університеті, що тепер носив ім'я Яна Казимира, повернулися до практики викладання нумізматики. З 1920 р. в університеті функціонувала кафедра всесвітньої середньовічної історії та допоміжних історичних дисциплін, яку очолив професор Ян Птасьнік (1876–1930 рр.). Від 1929 р. нумізматику в загальному курсі допоміжних дисциплін викладав доцент кафедри Кароль Малечинський (1897–1968 рр.), а в 1936–1937 рр. навчальному році він читав окремий курс середньовічної нумізматики⁸⁴. Однак навіть попри те наукові нумізматычні студії в університеті не поновилися, хоча колекція, що на 1925 р. налічувала 11178 монет, продовжувала залишатися затребуваною навчальною лабораторією для студентства⁸⁵.

Разом з тим у 20-х рр. ХХ ст. у Львові активізувався нумізматычний гурток, яким тоді керували Зигмунд Любен-Радзімінський (1843–1928 рр.) та Казімеж Соханевич (1892–1930 рр.). 10 лютого 1925 р. львівські нумізмати Францішек Бєсядецький (1869–1940 рр.), Александр Чоловський (1865–1944 рр.) та Тадеуш Сольський (1884–1966 рр.) провели засідання, на якому вирішили організаційно оформити “Спілку Львівських нумізматів”⁸⁶. Засновники визначали метою Спілки організацію виставок, розширення публічних колекцій, нумізматычні дослідження та налагодження співпраці з нумізматычними товариствами. Спілка мала свій друкований орган “Zapiski numizmatyczne”, які з перервою виходили в 1925–1928 рр. (відповідальний редактор – Рудольф Менкіцький (1887–1942 рр.)).

Наприкінці 1918 р. з Чернівецького університету до Австрії виїхало багато провідних фахівців, що загальмувало розвиток нумізматычних студій. У міжвоєнний період нумізматычна колекція університету використовувалася лише з навчальною метою, а збірка Буковинського крайового музею до 1930 р. взагалі залишалася недоступною ні для огляду, ні для наукової роботи. Тож у цей період науковий нумізматычний осередок з Чернівців перемістився до Сучави, де в місцевому музеї працював чи не єдиний фахівець з нумізматики доктор Рудольф Гассауер (1885–1952 рр.)⁸⁷.

Проаналізувавши діяльність наукових нумізматычних осередків на теренах України наприкінці ХІХ ст. – у першій третині ХХ ст., можемо стверджувати:

– На межі ХІХ–ХХ ст. нумізматычні дослідження активно провадилися в університетських мюнцкабінетах, де зосереджувалися найцінніші колекції, а науковий підхід хранителів до їх організації та широкі можливості для порівняльного аналізу нумізматычного матеріалу спонукали нумізматів до узагальнення спорадичних знань, систематизації та класифікації монет. Велику роботу в напрацьованні методики опису та систематизації колекцій провели В. Антонович (Київський університет) та Р. Шерць (Харківський університет), які не лише впорядкували фонди мюнцкабінетів та уклали каталоги, але й перетворили згадані університети на вагомні наукові центри нумізматычних студій. Разом з тим у цей період відбувається зацікавлення власною історією та масовий культурно-просвітницький рух, що призвів до колекціонування старожитностей. У Києві, Кам’янець-Подільському, Житомирі, Одесі, Херсоні, Львові, Чернівцях та інших містах України виникали наукові товариства та краєзнавчі гуртки, які ініціювали появу громадських музеїв, що виступили популяризаторами монети як історичного джерела. Нагромадження у колекціях музеїв численних експонатів поставило на порядок денний питання їх упорядкування та опису. Найчастіше при комплектуванні колекцій музейники дотримувалися формально-порівняльного методу дослідження, проте завдяки фанатам музейної справи таким як М. Біляшівський та Ю. Сіцінський, які проводили активну науково-пошукову роботу і з часом стали висококласними нумізматами та створили потужні нумізматычні осередки, як то “Київський Художньо-промисловий” і науковий музей чи “Кам’янець-Подільський музей старожитностей”. Важливо наголосити, що нумізматычні дослідження кінця ХІХ – поч. ХХ ст. були локалізовані не лише в університетах та музеях, а й в межах спеціалізованих наукових товариств, в яких дослідники мали змогу представляти результати власних наукових пошуків.

– Трагічні події 1914–1921 рр. негативно вплинули на стан колекцій та розвиток наукової нумізматики України. Попри усі старання української інтелігенції захистити культурні цінності від знищення, вивезення за кордон чи розпорошення фондів не вдалося врятувати багато нумізматычних збірок. У цей час Україна втратила низку колекцій, що на певний час призупинило й нумізматычні студії.

⁸⁴ Roman Ławrecki, Roman Szust, “Nauki pomocnicze historii 1918–1939”, *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku)* Red J. Maternicki, J. Pisuliuka, L. Zaskilniak, (Rzeszów, W-wo Rzeszowskiego Uniwersytetu, 2016), 390–391.

⁸⁵ Целуйко, “До історії створення і діяльності Музею...”: 220.

⁸⁶ Wojciech Wichnera, “Czy Konstanty Chyliński...”: 91.

⁸⁷ Rudolf Gassauer, “Der gegenwertige Stand der moldauischen Münzkunde”, *Archiv für Landeskunde der Bukovina*, No. 1, 1930: 26–43.

– У міжвоєнний період центр нумізматичних досліджень з університетів змістився до музеїв. У 20-х рр. XX ст. у радянській Україні більшовицька влада зруйнувала мережу класичних університетів та передала нумізматичні дослідження у відання музеїв. Після експериментів з Інститутами народної освіти на початку 30-х рр. XX ст. почали відновлювати університети, однак повернути в їх лоно наукові нумізматичні студії так і не вдалося, позаяк репресії проти нумізматів та розпорошеність колекції це унеможливили. У Західній Україні причини цього явища були іншими – наприкінці 1918 р. з Чернівецького університету виїхала більшість професорсько-викладацького складу, а в Львівському університеті хоча і функціонувала кафедра допоміжних дисциплін та викладався курс з середньовічної нумізматичної фахівців, які б провадили наукові дослідження також не було. Отож, основні нумізматичні студії в 20–30-х рр. XX ст. на теренах України проводилися у середовищі нумізматів-музейників.

THE ACTIVITIES OF SCHOLARLY NUMISMATIC CENTERS IN THE TERRITORY OF UKRAINE (LATE 19th – FIRST THIRD OF THE 20th CENTURY)

Nataliia TURMYS

Ivan Franko National University of Lviv
Department of World Modern History
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine
e-mail: nataliya.turmys@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-5085-7537

The article explores the issue of preserving Ukraine's numismatic heritage in the context of modern losses caused by Russian aggression. It emphasizes the importance of preserving numismatic collections as a key element of historical memory and national identity. Based on historical sources and historiographical analysis, the study examines the process of formation, development, and losses of numismatic collections in Ukraine from the late 19th century to the first third of the 20th century. Special attention is given to the role of university coin cabinets, where scholarly research was carried out, as well as to the influence of the cultural and educational movement on the creation of public museums and the popularization of numismatics.

The article also outlines the consequences of World War I and the National Revolution of 1917–1921 for museum collections and numismatic studies. During the interwar period, the center of numismatic research shifted from universities to museums. In Soviet Ukraine, the Bolshevik government dismantled the classical university system and transferred research in the humanities to museums. Although universities began to reopen in the early 1930s after the experiment with Institutes of People's Education, it was not possible to restore numismatic studies there due to political repression against scholars and the dispersal of collections. In Western Ukraine, the reasons were different – in late 1918, most of the teaching staff left Chernivtsi University, and although the Department of Auxiliary Sciences functioned at Lviv University and a course in medieval numismatics was offered, there were no specialists engaged in scientific research.

The article also highlights the contributions of V. Antonovych, R. Shertsli, I. Stupnytskyi, V. Yurgievych, Yu. Setsynskyi, M. Bilyashivskyi, D. Bahaliy, V. Danylevych, V. Lyaskoronskyi, and V. Shuhayivskyi to defining key research issues, developing numismatic research methodology, mapping coin hoards, and analyzing the circulation of money.

Keywords: center, coin, hoard, numismatics, collecting, monetary circulation, collection fund, assemblage, university, coin cabinet, museum, numismatic society.

REFERENCES

- Antonovich, Vladimir. *Arheologicheskaya karta Kievskoj gubernii*. Moskva: tip. Volchanova, 1895, 20. (in Russian)
- Antonovich, Vladimir. "Arheologicheskaya karta Volynskoj gubernii", *Trudy XI Arheologicheskogo sezda, T. I*, 1901: 1–133. (in Russian)
- Antonovich, Vladimir. "Numizmaticheskij kabinet", *Zapiski ob uchebnyh i uchebno-vspomogatelnyh uchrezhdeniyah Universiteta sv. Vladimira*, Kiev: [b. i.], 1884: 49–59. (in Russian)
- Antonovich, Vladimir. "O novonajdenyh serebryanyh monetah s imenem Vladimira", *Trudy III Arheologicheskogo sezda, T. II*, 1878: 151–157. (in Russian)
- Bagalej, Dmitrij. "Mints-kabinet", *Opyt istorii Harkovskogo universiteta (po neizdannym materialam)*, T. 3, 1898: 437–447. (in Russian)
- Bahalii, Dmytro. "Zapysky pro naukovy pratsi Mykoly Biliashivskoho", *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu Ukrainkoi akademii nauk*. Kn. IX, 1926: 1–10. (in Ukrainian)
- Berkovskyi, Vladyslav. "Dzherela do istorii Odeskoho istoryko-arkheolohichnoho muzeiu periodu 1920-kh rr. v fondakh TsDAVO Ukrainy", *Visnyk Odeskoho Istoryko-Kraieznavchoho Muzeiu*, Vyp. 8, dostup otrymano 22.06.2025, <https://history.odessa.ua/publication8/stat10.htm> (in Ukrainian)
- Biliashivskyi, Mykola. *Nashi natsionalni skarby*, Kyiv: Shliakh, 1918, 150. (in Ukrainian)
- Danilevich, Vasilij. "Karta monetnyh kladov i nahodok edinichnyh monet Harkovskoj gubernii", *Trudy XII Arheologicheskogo sezda, T. I*, 1905: 374–410. (in Russian)
- Danilevich, Vasilij. *Materialy k numizmaticheskoi bibliografii*, Kharkov: Pechatnoe delo, 1905, 14. (in Russian)

- Danilevich, Vasilij. "Monetnye klady Ekaterinoslavskoj gubernii", *Sbornik statej Ekaterinoslavskogo nauchnogo obshestva po izucheniyu kraya*. Ekaterinoslav, 1905: 302–313. (in Russian)
- Danilevich, Vasilij. "Monetnye klady Kievskoj gubernii do pervoj chetverti XV vv.", *Trudy IX Arheologicheskogo syezda*, T. I, 1895: 260–264. (in Russian)
- Do problem formuvannya kulturovoi kolekcii muzeiu D. I. Yavornytskoho, dostup otrymano 21.06.2025 r., https://www.museum.dp.ua/uk/cult_collection/ (in Ukrainian)
- Dovidnyk-putivnyk Muzei Dnipropetrovskoi oblasti, Dnipropetrovsk: ART-PRES, 2006, 56. (in Ukrainian)
- Druh, Olha. "Kyivskiy koleksioner Mykola Leopardov (1820–1895 rr.)", *Numizmatyka i falerystyka*, № 1, 2005, dostup otrymano 21.06.2025 r., https://chtyvo.org.ua/authors/Druh_Olha/Kyivskiy_koleksioner_Mykola_Leopardov_1820_1895/ (in Ukrainian)
- Gassauer, Rudolf. "Der gegenwartige Stand der moldauischen Münzkunde", *Archiv für Landeskunde der Bukovina*, № 1, 1930: 26–43. (in German)
- Goshkevich, Viktor. *Klady i drevnosti Hersonskoj gubernii*, Kherson: tip. "Yuga", 1903, 176. (in Russian)
- Haiduk, Yuliia, Skybitska, Tetiana. "Rozvytok muzeinoi spravy na Podilli: zahalnyi ohliad (kinets XIX – persha chvert XX st.)", *Muzeina sprava na Podilli: istoriia ta suchasnist: zb. nauk. pr. za pidsumkamy vseukr. nauk.- prakt. konf., m. Kamianets-Podilskiy, 15 travnia 2015 r.*, Kamianets-Podilskiy: Medobory-2006, 16–18. (in Ukrainian)
- Harbuz, Borys. "Numizmatychna koleksiia Natsionalnoho muzeiu istorii Ukrainy", *Visnyk natsionalnoho banku Ukrainy*, No. 3, (1996): 84–90. (in Ukrainian)
- Hudyma, Vadym, Starenkyi, Ihor. "Muzei Kamianets-Podilskoho v period Ukrainskoi revoliutsii 1917–1920 rr.", *Muzeina sprava na Podilli: istoriia ta suchasnist*, Kamianets-Podilskiy: Medobory-2006, 2015, 23–26. (in Ukrainian)
- Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy 1918–1933: Naukovo-dovidkovyi aparat*, Kyiv: NBUV, 2002, 448. (in Ukrainian)
- Kaindl, Raimund. *Kurze Landeskunde der Bukowina*, Czernowitz: Pardini, 1895, 55. (in German)
- Kalugin, Oleg, Myzgin, Kyrylo. "Zbiór numizmatyczny Uniwersytetu Charkowskiego: krótkie wprowadzenie do historii strat Utracone kolekcje numizmatyczne", *Studia i materiały z Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej "Utracone kolekcje numizmatyczne" 6–7 grudnia 2018 r.*, 2019, 43–59. (in Polish)
- Khromova, Iryna. "Numizmatyka u zakładach vyshchoi osvity Ukrainy: doslidzhennia istorii stanovlennia navchalnoi dystsypliny", *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, Vyp. 30, 2019: 362–385. (in Ukrainian)
- K. K. Franz-Josephs-Universität in Czernowitz im ersten Vierteljahrhundert ihres Bestandes, Czernowitz: Bukowinaer Vereinsdruckerei, 1900, 270. (in German)
- Kot, Serhii. *Povernennia ta restytutsiia kulturnykh tsinnostei u kulturnomu ta politychnomu zhytti Ukrainy (XX – poch. XXI st.)*, Kyiv: Instytut istorii NAN Ukrainy, 2020, 1019. (in Ukrainian)
- Kovrizhnykh, Oleksand. *Numizmatychna nauka v Kharkivskomu universyteti (XIX – poch. XX st.)*, Dys. na zdob. vchen. stup. kand istor. nauk: 07.00.06, Dnipropetrovsk, 2012, 279. (in Ukrainian)
- Kovrizhnykh, Oleksandr. "O. P. Zernin i mints-kabinet Kharkivskoho imperatorskoho universytetu v 1849–1864 rr.", *Kraieznavstvo*, No. 1–4, 2006: 128–132. (in Ukrainian)
- Kovrizhnykh, Oleksandr. "Kharkivskiy period naukovoi diialnosti numizmata V. Yu. Danylevycha", *Slobozhanske kulturne nadbannia: zbirnyk statei molodykh uchenykh*, Vyp. 1, 2008, 209–216. (in Ukrainian)
- Ławrecki, Roman, Szust, Roman. "Nauki pomocnicze historii 1918–1939", *Historia w Uniwersytecie Lwowskim. Badania i nauczanie (do 1939 roku) Red J. Maternicki, J. Pisulińska, L. Zaskilniak*, Rzeszów, W-wo Rzeszowskiego Uniwersytetu, 2016, 383–396. (in Polish)
- L³askoronskij, Vasilij. "Rimskaya moneta v predelah Yuzhnoj Rusi kak istoricheskij istochnik dlya drevnejshego perioda russkoj istorii", *Izvestiya Istoriko-filologicheskogo instituta knyazya Bezborodko v Nezhine*, T. XXXIII, 1920: 3–16. (in Russian)
- Liaskoronskyi, Vasyl. "Mykola "Biliashivskiy yak numizmat"", *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu Ukrainskoi akademii nauk*. Kn. IX, 1926: 33–37. (in Ukrainian)
- Mankovska, Ruslana. *Muzeinytstvo v Ukraini: pytannia teorii i praktyky (1917 r.–cherven 1941 r.)*, Avtoref. dys. kand. istor. nauk: 07.00.08, Kyiv, 1997, 21. (in Ukrainian)
- Markevich, Aleksej. *Dvadcatipyatiletie Imperatorskogo Novorossijskogo universiteta: istoricheskaya zapiska ekstraord. professora A. I. Markevicha. Akademicheskie spiski*, Odessa: Ekonomicheskaya tipografiya, 1890, 734. (in Russian)
- Melnyk-Antonovych, Kateryna. "Vasyl Hryhorovych Liaskoronskyi (Nekroloh)", *Zapysky istoryko-filolohichnoho viddilu Ukrainskoi akademii nauk*, Kn. XXIV, 1929: 367–387. (in Ukrainian)
- Mękicki, Rudolf. "Mennica lwowska w latach 1656–1657", *Studia Lwowskie*, 1932: 271–289. (in Polish)
- Mękicki, Rudolf. *Pieniądz Polski Dawniej i Dziś*, Lwów, 1934, 51 +4 tab (in Polish)
- Muravska, Svitlana. *Muzeini zaklady u systemi vyshchoi osvity Zakhidnoi Ukrainy na tli svitovykh tendentsii*, Lviv: Kompaniia "Manuskrypt", 2018, 244. (in Ukrainian)
- Nesterenko, Valerii. "Represovani kerivnyky Kamianets-Podilskoho muzeiu", *Muzeina sprava na Podilli: istoriia ta suchasnist*, Kamianets-Podilskiy: Medobory-2006, 2015, 26–29. (in Ukrainian)
- Nestulia, Oleksii. *Bilia vyotkov derzhavnoi systemy okhorony pamiatok kultury v Ukraini, (Doba Tsentralnoi Rady, hetmanshchyny, Dyrektorii)*, Kyiv: In-t istorii Ukrainy NANU, 1994, 239. (in Ukrainian)

- Nestulia, Oleksii. “Eksport muzeinykh tsinnostei Ukrainy v 1928–1929 rr.”, *Istoriia Ukrainy. Malovidomi imena, podii, fakty (Zbirnyk statei)*, Vyp. 17, 2001: 15–20. (in Ukrainian)
- Nestulia, Oleksii. “Okhorona pamiatok Ukrainy za Hetmanatu (1918)”, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, No.1, 1994: 101–112. (in Ukrainian)
- Ostrianko, Andrii. “Nizhynska istorychna shkola (do postanovky problemy)”, *Naukovi zapysky. Zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh ta aspirantiv*, T. VII, (2001): 369–391. (in Ukrainian)
- Petrov, Nikolaj. *Ukazatel Cerkovno-arheologicheskogo muzeja pri Kievskoj duhovnoj akademii*. Kiev: tip. Un-ta sv. Vladimira, 1897, 292. (in Russian)
- Pyvovarov, Serhii. *Numizmatychni pamiatky Ukrainy*, Chernivtsi: Zelena Bukovyna, 2002, 248. (in Ukrainian)
- Retowski, Otto. “Die Münzen der Girei”, *Trudy Moskovskogo numizmaticheskogo obshestva*, 2(3), 1901: 241–308. Ibidem, 3 (1) (1903): 10–107; Ibidem, 3 (2) (1905): 187–328. (in German)
- Retovskij, Otto. “Tataro-genuezskie monety”, *Izvestiya Imperatorskoj arheologicheskoi komissii*, 18, 1906: 1–72. (in Russian)
- Samoilenko, Oleksandr. “Korpus antychnykh monet u numizmatychnii koleksii Istoryko-filolohichnoho instytutu kniazia Bezborodka v Nizhyni na pochatku XX st.”, *Nizhynska starovyna*, Vyp. 15, 2013: 90–97. (in Ukrainian)
- Secinskij, Efim. “Arheologicheskaya karta Podolskoj gubernii”, *Trudy XI Arheologicheskogo sezda*, T. I, 1901: 197–354. (in Russian)
- Shercl, Richard. “Numizmaticheskij kabinet”, *Uchenye obshestva i uchebno-vspomogatelnye uchrezhdeniya Harkovskogo universiteta (1805–1905 gg.)*, 1911: 70–75. (in Russian)
- Shercl, Richard. *Rimskoe monetnoe delo*, Kharkov: tip. Adolf Darre 1893, 210. (in Russian)
- Shercl, Richard. *Opisanie medalej i monet, hranivshihsia v numizmaticheskom kabine imp. Harkovskogo universiteta*, Kharkov: tip. Adolf Darre, 1910–1912, 1044+174. (in Russian)
- Shuhaievskij, Valentyn. “Do pytannia pro hroshovy obih ta monetu na Livoberezhnii Ukraini v XVII v.”, *Nashe mynule*, No.1–2, (1919): 229–232. (in Ukrainian)
- Shugaevskij, Valentin. *Kratkij obzor monetnyh nahodok Chernigovskoj gubernii*, Chernigov: tip. Gub. zemstva, 1915, 8. (in Russian)
- Shugaevskij, Valentin. *Moneta i denezhnyj schet v Levoberezhnoj Ukraine v XVII v*, Chernigov: Siveryanska dumka, 1918, 47. (in Russian)
- Shugaevskij, Valentin. *O nauchnom znachenii monetnyh nahodok*, Sankt-Peterburg: Tip. Kapital, 1911, 41. (in Russian)
- Shust, Roman, Tseluiko, Oleksandr. “Dopomizhni / spetsialni istorychni dystsypliny u Lvivskomu universyteti: istoriografiiia pytannia ta perspektyvy podalshoho doslidzhennia”, *Istoriia ta istoryky u Lvivskomu universyteti: tradytsii ta suchasnist (do 75-littia stvorennia istorychnoho fakultetu): kolektyvna monohrafiia*, Lviv: PAIS, 2015, 141–153. (in Ukrainian)
- Shust, Roman. “Lviv numizmatychni: istorychni narysy”, *Lvivski numizmatychni zapysky*, No. 1, 2004: 34–39. (in Ukrainian)
- Shust, Roman. “Lviv numizmatychni: istorychni narysy”, *Lvivski numizmatychni zapysky*, No. 2, 2005: 30–39. (in Ukrainian)
- Shust, Roman. “Numizmatychna nauka u Lvivskomu universyteti (kinets XVIII – XIX st.)”, *Lviv: misto–suspiilstvo–kultura. Zbirnyk naukovykh prats. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia istorychna. Spetsialnyi vypusk*, T. 3, 1999: 249–257. (in Ukrainian)
- Shust, Roman. “Numizmatychni zatsikavlennia u Lvovi (kinets XVIII– pochatok ŐŐ st.)”, *Lviv: misto, suspiilstvo, kultura. Studii z istorii Lvova*, 2002: 187–208. (in Ukrainian)
- Slepeniuk, H. “Muzeina sprava v Ukraini v period Ukrainskoi derzhavy hetmana P. Skoropadskoho”, *Pytannia istorii Ukrainy: Zb. nauk. statei*. T. 4, (2000), 417–421. (in Ukrainian)
- Starykov, Hryhorii. “Restytutsiini superechky shchodo fondiv Kremenetskoho litseiu”, *Arkheohrafichna komisiia, Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy*, Vyp. 18, T. 21, Kyiv, 2013, 640–654. (in Ukrainian)
- Stupnicki, Iwan. “Nowo znalezione stare pieniadze w Galicji”, *Biblioteka Warszawska*, No.3, (1850): 561–563. (in Polish)
- Stupnicki, Iwan. *O monetach halicko-russkich*, Lwów: Drukarnja Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, 1865, 112. (in Polish)
- Sydorchuk, Taisiia, “Maksymilian Goldshtein: ostanni roky zhyttia kolektsionera i muzeieznavtsia (za dokumentamy Derzhavnoho arkhivu Lvivskoi oblasti)”, *Ukrainska oriientalistyka: spets. vyp. z yudaiky. Kyiv: Naukovo-doslidnyi tsentr oriientalistyky im. O. Pritsaka Nats. un-tu “Kyievo-Mohylianska akademiia”*, 2011: 355–374. (in Ukrainian)
- Tanashchuk, Dmytro. “Stan kolektsionuvannia ta muzeinoi spravy na Bukovyni u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.”, *Pytannia istorii Ukrainy: Zbirnyk naukovykh statei*, T. 2, 1998: 200–208. (in Ukrainian)
- Dmytro, Tanashchuk. “Kolektsii ta muzei Pivnichnoi Bukovyny u druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.”, *Muzeinyi shchorichnyk*, 2002: 12–18. (in Ukrainian)
- Ternopilskiyi oblasnyi kraieznavchyi muzei. Shtrykhy do istorii muzeiu*, dostup otrymano 20.06.2025 r., <https://tokm.com.ua/novyny/shtryhy-do-istoriji-muzeju.html> (in Ukrainian)

- Tseluiko, Oleksandr. “Do istorii stvorennia i diialnosti Muzeiu / Kabinetu dopomizhnykh istorychnykh dystsyplin u Lvivskomu universyteti”, *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu*, Vyp. 17, 2016: 213–250. (in Ukrainian)
- Turmys, Nataliia. “Do pytannia pro metody numizmatychnykh doslidzhen Ivana Spaskoho”, *Problemy humanitarnykh nauk. Naukovi zapysky DDPU*, Vyp. VIII, 2001: 196–205. (in Ukrainian)
- Turmys, Nataliia. “Numizmatychna kolektsiia Lvivskoho istorychnoho muzeiu: istoriia, fondy, rarytety”, *Istorychni pamiatky Halychyny. Materialy VIII Kraieznavchoi konferentsii 3 travnia 2023 r.*, 2023: 156–158. (in Ukrainian)
- Wichnera, Wojciech. “Czy Konstanty Chyliński posiadał Kolekcję numizmatyczną?”, *Studia i materiały z Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej “Utracone kolekcje numizmatyczne” 6–7 grudnia 2018 r.*, 2019: 87–106. (in Polish)
- Yausheva-Omelianchyk, Raisa. “Dolia i trahediia Nizhynskoho miuntskabinetu”, *Literatura ta kultura Polissia*, Vyp. 8, 1997: 107–111. (in Ukrainian)
- Yausheva-Omelianchyk, Raisa. “Mintskabinety Ukrainy”, *Numizmatyka i falerystyka*, No.3, 2001: 35–38.
- Yausheva-Omelianchyk, Raisa. “Mykola Biliashivskyi yak numizmat (nevidomi rukopysy)”, *Wspólne dzieje, pieniądza, Białoruś, Litwa, Polska, Ukraina*, 1994: 171–179. (in Ukrainian)
- Yurgevich, Vladislav. “O monetah genuezskih, nahodimyh v Rossii”, *Zapiski Odesskogo obshestva istorii i drevnostej VIII*, 1872: 147–160. (in Russian)
- Zraziuk, Zinaida. “Kyivske numizmatyчне tovarystvo i mints-kabinet universytetu sv. Volodymyra u XIX – na pochatku XX st.”, *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Istorychni nauky*, No.50, 2020: 211–222. (in Ukrainian)
- Zraziuk, Zinaida. *Mints-kabinet Kyivskoho universytetu sv. Volodymyra: stanovlennia, diialnist ta dolia kolektsii (1834–1930-ti rr.)*. Dys. na zdob. kand. stup. kand. istor. nauk: 07.00.06, Pereiaslav, 2021, 283. (in Ukrainian)
- Zraziuk, Zinaida. “Z istorii numizmatychnoi kolektsii Tserkovno-arkheolohichnoho muzeiu pry Kyivskii dukhovnii akademii”, *Ukrainskyi numizmatychnyi shchorichnyk*, Vyp. 1, 2017: 132–142. (in Ukrainian)